

Степан МАКАРЧУК

МОСКВОФІЛЬСТВО: ВИТОКИ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЇ (середина XIX ст. — 1914 р.)

До Весни Народів 1848 р. український рух в Австрії мав перші помітні здобутки у вивченні народної духовної культури, мови, фольклору, історії. На цій основі в інтелігентних колах витворився чіткий образ національної самоідентифікації руських і русинів Буковини, Галичини і Закарпаття як органічної частини единого етнічного тіла, більший масив котрого замешкував простір в Російській державі від Прип'яті і Десни на півночі до Кубані і Чорного моря на півдні. „Ми есмо южнорусини..., — писав ще в 1837 р. Іван Вагилевич до Михайла Максимовича, — оце ж ми всі — із-за Бескиду, від Тиси, з-поза Сяніу і по Серету — з братією нашою задніпровою складаємо одне существо...”¹.

Напередодні подій 1848 р. ту ж думку формулював, у пізніші часи московофіл, Яків Головацький: „... але погляньмо лиш на просторонь нашої Русі, вод Сяна, Вісли і Буга аж по Дон і Донець, а з мо за Бескида, Дністра і Чорноморя ген-ген горі по Прип'єту і Десну — вдивем ся в се здорове й чисте ядро безмаль не тричі п'ять міліонного народа — пригляньмося в дзеркалі його величественних діяній... а з радостним восхіщенiem зголосимо: сей народ живе в цілості народній, і ніколи не заумре, а его доля — то подземная парость всемірової судьби предвічної Слов'янщини”². Принципове значення мало те, що соборність і єдність галичан саме з Україною визнала Головна Руська Рада (ГРР): „Ми, русини галицькі, належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, з котрого півтретя мільйона землю Галицьку замешкує”³. Зрештою, бачення українськими (русинськими) політиками свого народу саме як українського в дні революції стверджували пізніші стовпи московофільства. Богдан Дідицький згадував, що „під поняттям „Русь“ я уявляв собі в тих часах (1848 р.), як це уявляла собі найбільша частина нововідроджених наших тогочасних русинів, тільки південну або Малу Русь..., а північну Велику Русь ми вважали... мало що не так само за не свою, як несвоя була для нас і близична до нас сусідня Польща. І ще до того цю північну Русь іздавна називали в нас загально „Москвою”⁴. Михайло Качковський у листі від 31 січня 1856 р. до Я. Головацького скаржився на Шевовича за те, що той видавав „Семейную Библиотеку” здебільшого незрозумілою мовою⁵. Однак, етнічна тотожність галицьких, закарпатських та буковинських русинів саме з українським народом до середини XIX ст. ще не була ані достатньо науково обґрунтована, ані усвідомлена народною ма-

¹ „Русалка Дністрова”. Документи і матеріали. К., 1899. С. 79.

² Вънок русинам на обжинки. Улльв Іван Б. Ф. Головацький. Відень, 1846. Ч. 1. С. 8-9 (текст передано у сучасній транскрипції).

³ Макарчук С. А., Турій О. Ю. Політичні орієнтації греко-католицького духовенства Галичини у революції 1848-1849 рр. // Вісник Львів. ун.-ту. Сер. історична. Вип. 28. Львів, 1992. С. 38.

⁴ Андрушак М. Нариси з історії галицького московофільства. Львів, 1935. С. 9-10.

⁵ Там само. С. 13-14

сою. Найбільше зроблено у вивченні діалектів української мови на сході і заході, що дозволило впевнено стверджувати про їх лінгвістичну єдність і виразну відмінність від мов сусідніх слов'янських народів, зокрема російської і польської. Цей факт відзначали не лише в Галичині, але також у зарубіжному слов'янознавстві. Віденський цензор В. Копітар ще в 1834 р. у своєму висновку на альманах „Зоря“ без застереження писав, що „малоросійська (мова) майже так само відрізняється від великоросійської, як чеська від польської“⁶.

Інші народознавчі галузі — історія, народна матеріальна і духовна культура, етнічна психологія (менталітет), усвідомлення свого походження та історичної долі — ще не мали міцного наукового ґрунту. Через це, коли закарпатські „інтелектуальні уходники“ в Росію І. Орлай, Ю. Гута-Венелін, А. Балудянський, П. Лодій, В. Кукольник та інші вже в першій половині XIX ст. передмали наукові поступати російських істориків-монархістів на зразок М. Карамзіна і толерували російський пріоритет у слов'янській суперспільноті, західноукраїнський „націонал“ не мав у своєму розпорядженні для протиставлення майже ніяких відмінних ідей. Як відзначає сучасний американський історик Василь Маркусь, явище цих інтелектуальних уходників „стало головною причиною закарпатського москвофільства, консерватизму, орієнтації на Росію аж до половини ХХ ст.“⁷.

Закарпатські „будителі“ середини і другої половини XIX ст., заохочувані російськими пропагандистськими центрами у Відні на чолі з протоієреєм М. Раєвським і у Пешті під керівництвом О. Войтковського, хоч не раз і виводили свою національну думку від „карпатсько-руського народу“, не змінно потрапляли в русло „общерускості“. У цьому ж дусі діяв російський політичний діяч і публіцист Юрій Самарін, який працював у Відні і контактував із закарпатською молоддю. Навіть „народний будитель“ і „найвекіший поет, которого много дум перешли до народа и живет и днес“⁸, Олександр Духнович увінчував свою національну думку одами на честь столиці над Невою і російського царя⁹.

Багато наступників О. Духновича, як Іван Раковський, Адольф Добрянський, Ставровський-Попрадов та інші вже не відчували найменшої роздвоєності щодо своєї національної належності. „Мы должны всенародно объявить, — писав І. Раковський, — что мы намерены писать на том языке, которым пользуется мир во всей Руси, не позволяя себе никаких самовольных и безосновательных отступлений от него“¹⁰.

Зрозуміло, що таке ставлення до народної мови, штучне ототожнення себе з народом над Волгою і Невою не могло позитивно сприйматись у широких колах закарпатського русинського суспільства. „Через це,— пише В. Маркусь,— на Закарпатті русофільство не закріпилося, і не лише

⁶ „Русалка Дністрова“. Документи і матеріали... С. 52.

⁷ Маркусь В. Російська імперія і Закарпаття // Бача Ю., Ванат І., Маркусь В. ін. Карпаторусинство: історія і сучасність. Доповіді на I конгресі МАУ. К., 1994. С. 10.

⁸ Зубрицький Д. Наш Духнович. Пряшев, 1923. С. 12.

⁹ Созанський І. Поетична творчість Олександра Духновича // Записки НТШ. Львів, 1908. Т. 86. Кн. VI. С. 27.

¹⁰ Семейная библиотека. Львов, 1856. С. 6.

через угорське переслідування, але й через його неорганічність, безкорінність¹¹. Однак, москофільство стало головною перешкодою формування в Закарпатті української національної (народовської) течії.

У Галичині, де вже в першій половині XIX ст. значно сильнішим виявився науковий інтерес до вивчення народної мови (Іван Могильницький, „Русалка Дністрова“, Йосиф Лозинський, Йосиф Левицький та ін.), а її органічна єдність саме з „малоруським язиком“ була, на ділі, доведена, захоплення частини галицької інтелігентності російщиною і задивлення на велику Російську державу не привело до якоїсь рішучої відмови від мови галицьких русинів. Тут практично впродовж усього часу точилися дискусії про те, якій мові в процесі культурного розвою галицького суспільства необхідно надавати пріоритетного значення: „общерусскому языку“ чи „малоруській мові“, творенню нової літературної мови з елементами церковно-слов'янської, місцевої народної та російської літературної чи застосуванню відмінних мовних систем для сфер різного функціонального призначення. Звичайно, на цьому тлі з'являлися друковані праці, написані відносно правильною російською літературною мовою, як, наприклад, „Істория древнего Галичско-Русского княжества“ Д. Зубрицького в трьох частинах, що вийшла в 1852–1855 рр.

Від 30-х рр. XIX ст. вже немолодим цей автор (нар. в 1777 р.) опинився в духовному полоні М. Погодіна, після чого для нього не стояло питання про особисту національну ідентичність, і він, не лише за мовою, але й за історичною свідомістю, зарахував себе до „общеруссов“. Згадана праця витримана в дусі династичного стрижня історичного процесу, властивому для російської дворянської історіографії. Це визнавав і сам автор, відсилаючи „любопытного читателя, желающего основательно обучиться общенародной русской истории к сочинениям Карамзина, Устрялова, Арицибашева и других русских дееписателей“¹². Династична концепція історії Д. Зубрицького прямо наслідувала вже сформовану російську історіографію. У цьому полягала суб'єктивна причина появи на галицькому ґрунті згаданої „Істории...“. Зрозуміло, праця Д. Зубрицького не фальшивала історичний процес. Її недоліком було те, що поза князями, для яких піддані бояри, тіуни, конюхи, старости, ізгої, а тим більше смерди, холопи і раби, як також племена і етноси повсюдно були однаково підданими, тодішня історіографія не бачила іншого предмета дослідження. Тим більше, зовсім не добачала етнічної диференціації країв за шлюбними зв'язками між новгородськими і звенигородськими, володимирськими волинськими і володимирськими на Клязьмі князями. Для російської дворянської історіографії такий стан науки відповідав прагненню науково обґрунтувати власне панівне становище. Можливо, і шляхтичу Д. Зубрицькому імпонував погляд на історію, як на діяння суспільної еліти. Однак, у Галичині середини XIX ст., де русинська народна маса на 99 відсотків була гнобленою як соціально, так і національно той погляд був антінаціональним і реакційним.

¹¹ Маркус В. Російська імперія і Закарпаття. С. 17.

¹² Зубрицький Д. История древнего Галичско-Русского княжества. Львов, 1852. Ч. II. С. 3.

Сам факт видання „Істории...“ російською мовою, на той час літературно більш розвиненою, ніж українська, не слід оцінювати лише під кутом зору того чи іншого ступеня утвердження московофільства. Зрештою, більш-менш літературно досконалі російськомовні видання в Галичині ще довго були рідкими. Але від самого початку переродження національного руху в промосковський питання мови набули політичного характеру. Про це, однак, дещо нижче.

Тут же необхідно зупинитись на окресленні політичних і соціальних причин того переродження. Особливим поштовхом, що перевів стрілку перед українським національним рухом у бік державної Росії, виявився крах надій на досягнення політичних і громадських прав „руського народу“ в Австрії при орієнтації на монархію Габсбургів. У дні революції 1848-1849 рр. українське суспільство, кероване головним чином греко-католицьким духовенством, виявило недовіру польським і угорським революціонерам. І хоч головною причиною тієї недовіри були національні інтереси українців, що їх поляки і угорці взагалі не хотіли не лише враховувати, але й помічати, об'єктивно позиція українського руху виявилась вигідною монархії. Розуміючи це, український політичний провід, організований в ГРР в Галичині, керований „будителями“ О. Духновичем, А. Добрянським, В. Добрянським, О. Павловичем, І. Раковським та іншими в Закарпатті, у певний проміжок часу намагався скористатися таким своїм становищем і висував перед офіційним Віднем ряд далекосяжних національних та соціальних домагань. Руські посли у Відні піднесли ідею поділу Галичини на дві національні одиниці — руську і польську. І, як пізніше писав І. Франко, „народ у краю прийняв ту думку“¹³.

Ще раніше, 10 травня 1848 р., ГРР подала „Прошение русского народа в Галиции...“ до цісаря Фердинанда. ГРР, як це узагальнював пізніше І. Франко, просила „зведення руської мови в сільських і міських школах тих округів Галичини, де русини творять загал або більшість людності, зведення руської мови в вищих школах тих самих округів, опублікування всіх державних та крайових законів і цісарських постанов, окрім німецької та польської, також руською мовою, далі того, аби урядники в Східній Галичині знали також руську народну мову, розширення студій руського духовенства в руській мові, зрівняння прав руського духовенства з правами польського та вірменського, а нарешті того, аби всі народні уряди та публічні служби доступні були також русинам“. Як відомо, спочатку двір на проосьби ГРР і українського руху давав позитивні відповіді¹⁴.

Аналогічно на початку 1849 р. закарпатські русини направили у Віденський петицію з проханням об'єднати руські коронні області в одне політичне й адміністративне ціле. І русини Закарпаття, яких „угорські революціонери“ не визнавали за народ, мусили шукати захисту в австрійського двору. Але як тільки небезпека революції зникла, монархія відмовилася від своїх вірнопідданих і віддала їх під владу Угорщини, а „остання повела

¹³ Франко І. Панцина та її скасування 1848 р. в Галичині. // Зібрання творів: У 50 т. К., 1986. Т. 47. С. 119.

¹⁴ Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. // Зібрання творів. Т. 47. С. 593-596.

політику помсти щодо закарпатських русинів¹⁵. У Галичині виразний перехід більшості представників українського національного табору на позиції москофільства, очевидно, вималювався після 1867 р., коли Габсбурзька монархія була перетворена в дуалістичну Австро-Угорську державу, а так і не поділена Галичина — в польсько-поміщицьку автономію з функціонуванням польської мови в управлінні, судівництві й шкільництві. Пощуття національної гідності українців було розтоптане. Знаходила ґрунт невіра у власні сили, формувалось переконання в необхідності шукати сильного покровителя. І ліders українського руху звернули свої погляди на мовно- та історично-споріднену Росію. Тим більше, що й у власних рядах вже тривалий час діяли прихильники такого погляду. Їх було дуже мало. Навіть Д. Зубрицький писав про це недвозначно¹⁶.

Антиукраїнська урядова політика, що штовхала галицьку і закарпатську інтелігенцію в обійми російської реакції, виступала як зовнішній, об'єктивний фактор розростання москофільства. Проте не меншу роль відігравав і суб'єктивний фактор, що випливав, за висловом польського історика Леона Васілевського, зі специфічного „аристократизму“ галицької інтелігенції¹⁷. Специфіка та була дуже суперечливою. З одного боку, українські ліders рухів 1848–1849 рр. та наступного періоду диференціювали себе від польської та угорської інтелігенції та духовенства. Значною мірою і через те, що таку диференціацію, наприклад, шляхом нижчої оплати греко-католицьких священиків, робив австрійський уряд. З іншого боку, та інтелігенція, у переважній своїй масі в особі духовенства, була спольщеною і змадяризована. „Одним із капрізів історичного розвою на нашій південноруській території можна назвати факт, — писав І. Франко, — що в XVIII в. в західних частях нашої території полонізація української інтелігенції поступила була так далеко, що навіть серед руського духовенства ледве сотий умів добре читати по-церковнослов'янськи та розуміти те, що відправляв на богослужінні“. При цьому І. Франко навів відповідне свідчення з передмови „Словника словенського“, виданого у 1721 р.¹⁸ Загальний культурний рівень того духовенства базувався на польськомовній літературі, і польська мова стала навіть мовою побуту українських духівничих родин. Численні свідчення стверджують, що так продовжувалось і в першій половині XIX ст. Польськомовна освіта була основою формування Д. Зубрицького, Б. Дідицького, М. Качковського, І. Наумовича, практично всіх греко-католицьких духівників, оскільки переважаючи мовою навчання в духовних семінаріях була польська. „Вихованці руської духовної семінарії у Львові, — писав один із найпослідовніших адептів москофільства в Галичині О. Мончаловський, — говорили між собою тільки по-польськи; був навіть такий випадок, що вони кидали полінами на свого

¹⁵ Бача Ю. До питання про русофільство та москофільство закарпатських українців від середини XIX ст. // Карпаторусинство: історія і сучасність... С. 24.

¹⁶ Туртій О. Ю. Початок москофільства в Галичині // Вісник Львів ун-ту. Сер. історична. Львів, 1993. Вип. 29. С. 38.

¹⁷ Wasilewski L. Sprawy narodowościowe w teorii i w życiu. Warszawa; Kraków, 1929. S. 114.

¹⁸ Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. С. 555.

настоятеля, котрий говорив по-русъки¹⁹. У революції 1848-1849 рр. спольщений інтелігентний український табір розколовся надвое. Національна ідея повела за собою тих, хто виразно усвідомлював окремішність русинської історії, церкви, мови і культурної традиції і почував на собі моральний обов'язок виступити на їх захист. Водночас „правдзіві русіні“ намагалися виправдати польську рацію, у тому числі її антиукраїнські елементи. Однак, і виразники національної ідеї не ототожнювали себе з широким українським народним загалом у соціальному та культурному аспектах. В умовах 60-х рр. XIX ст., коли через згадані причини стала гострою дилема пошуку нової політичної платформи, останню насамперед формулювала старша духовна і світська інтелігенція, що творила собою консервативну масу. Один із дуже обізнаних авторів «Літературно-наукового вістника», який побажав сковатися за псевдонімом *Obserwator*, писав, що та маса була „по-своєму аристократична, себто неохоча до всякого зближення з народними масами; сильно спольщена і властиво тільки історично ненавистю до поляка відчуєнна від поляків: мова родинна була у неї польська (се почести заховало у неї й досі), виховане і культура польські; національна свідомість дуже неясна, вагалася між проголошеною 1848 р. єдностю з російськими українцями, й ідеєю всеросизму (один народ від Сяна і до Камчатки) і галицько-руським парткуляризмом²⁰.

Як відомо, вже в 1848-1849 рр. народний селянський рух, його радикальні соціальні вимоги лякали українське духовенство. Зрозуміло, що й „хлопська мова“ селянства навіть під психологічним кутом зору не була приділяною для польськомовних українських „аристократів“. Необхідність протистояти польським зазіханням на „руський край“ — Галичину вимагала розриву з польщиною у власному громадсько-культурному й побутовому середовищі. Маємо свідчення, що в українських демократичних колах розрив з польщиною набув характеру захоплення народнорозмовою мовою: „доперва в 1860 р., — згадував К. Устянович, — запала та сама молодіжь вогнем патріотизму руського і кинулась вводити мову руську в родинні руські круги на селах Галичини²¹. Але старша генерація, яка майже вся пройшла через 1848-1849 рр., через свій своєрідний аристократизм не могла повернути в бік народної мови. Вихід із цього становища вона знайшла у все більшому схилянні до так званого всеросизму. При цьому національне чуття, що зміцнювалось у протистоянні з поляками, почало деформуватися, поступово трансформуючись у той же всеросизм. На думку згаданого *Obserwatora*, „національний напрям (українського національно-політичного руху в Галичині — С. М.) датується, по загальнім застої 1850-х р., тільки від 1860-х рр., коли на цю дорогу вступила під впливом української літератури громадка академічної молодежі“. Старий же напрям, що все активніше схилявся до московофільства, „дістав у спадщину, з дуже малими виїмками, всі старші генерації австрійських русинів

¹⁹ Мончаловський О. А. Святая Русь / Второе изд. Львов, 1911. С. 87.

²⁰ *Obserwator*. Листи з-над Поляти. Лист перший // Літературно-науковий вістник. Львів, 1899. Річн. II. Т. V. С. 110.

²¹ „Русалка Дністрова“. Документи і матеріали. С. 280.

і рекрутуються росо а росо *diminuendo* далі²². Русинський національний рух в Закарпатті аналогічної ломки не зазнавав. Ще задовго до свого „українського“ пробудження в дні революції він під впливом „уходників“ вже був чітко орієнтований на Петербург і Москву. І, як тільки втихли вітри 1848-1849 рр., легко повернувся у звичне русло.

У Галичині все було складнішим. Через це, здається, історіографія не має якогось одного погляду на те, від коли числiti початок московофільства. Чи не найбільш літературно плодовитий теоретик галицького московофільства О. Мончаловський пов’язував його появу з „первими поселителями Галицької Руси“ у 1835 р., коли з ними познайомився Д. Зубрицький²³. Так само інші московофільські автори весь український рух, починаючи від „Руської Трійці“, не говорячи вже про ГРР, трактували лише як „руssкий“. „Руська Трійця“ докладно здавала собі справу з того,— писав у 1933 р. лідер західноукраїнського московофільства В. Ваврик,— що Русь—це частина великого слов’янського простора і з тої причини належить їм бути в тіснім контакті і братерській связі зі всіма слов’янськими народами²⁴. Однак, політичний зміст документів ГРР, численні свідчення про національні орієнтації її членів та інших галицьких діячів, про що згадувалося вище, не дають жодних підстав сумніватися в тому, що, в розумінні етнополітичної належності, тогочасний рух був саме українським. Росією „запахло“ в Галичині лише в 1849 р., коли її дорогами йшла в Угорщину царська армія.

Аргументом доказу „руssкості“ українців Галичини та українського національного руху, яким постійно спекулювали „общероссы“, були історичні етноніми „руsinи“, „руsinцi“, „руsnаки“, що, безумовно, мали одну етимологічну основу з російськими варіантами „руssкие“, „rossияне“ тощо. М. Драгоманов навіть писав з цього приводу, що, „коли угодно, ми маємо право і тепер назвати не тільки киян, але і галичан росіянами, не думаючи тим самим призвати їх великоросами“²⁵. Зрозуміло, що в питанні належності галицького та закарпатського національно-визвольного руху чи то до „руssкого“, чи то до українського йшлося насамперед про його ідентичність, самоусвідомлення, історичні цілі. А називався він майже до кінця XIX ст. дійсно руським. Але такий „руssкий“ аргумент був особливо дійовим у роботі московофілів серед широких народних мас, які справді були руськими, як кажуть, з діда-прадіда. Йшлося, однак, не про назву народу і його руху, а про об’єктивний зміст його етнічної сутності, національного самоусвідомлення. Адже її ідеологи українства аж до початку ХХ ст. глибоко усвідомлюючи й обґрунтуючи етнічну тотожність галицьких русинів з усім українським народом, не відмовлялися від свого традиційного імені. Відхід, але не відмова від термінів „руська мова“, „руsinи“, і їх заміна термінами „українська мова“, „україnцi“ в українському русі Галичини стають виразними тільки в 1907-1908 рр. Це зробили часо-

²² *Obserwator*. Листи з-над Полтви. Лист перший. С. 108.

²³ Мончаловський О. А. Святая Русь. С. 88.

²⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 182 (Товариство ім. М. Качковського), оп. 1, спр. 422, арк. 15-16.

²⁵ Драгоманов М. П. Література російська, великоруська, українська і галицька // Його ж. Літературно-публицистичні праці: У 2 т. К., 1970. Т. 1. С. 102-103.

писи „Діло“, „Громадський Голос“, „Воля“, „Земля і Воля“ та інші. Є підстави вважати, що на таку зміну вирішально вплинули події 1905-1907 рр. в Росії, що започатковували новий етап українського руху на Наддніпрянщині.

Москофільське бачення свого руху в Галичині як такого, що зародився в 30-х рр. XIX ст. і безперервно та послідовно змінювався в наступні десятиріччя, у великий мірі базувалося на тих „руських“ етнонімах. Насправді ж, якщо мати на увазі рух у цілому, то за своїм змістом він набрав виразно промосковського характеру не раніше другої половини 60-х рр. Майже без застережень, у тому числі на енциклопедичному рівні, газету „Слово“ (1861-1887 рр.) прийнято визначати не інакше, як москофільську²⁶. Однак, слід визнати, що аж до другої половини 60-х рр., і навіть у 70-х, ця газета, якщо не брати до уваги її „язычія“, у питанні національної належності галичан стояла на „українських“ позиціях. У великій статті „Централізм Москви и малорусчина“, автор якої приховав своє прізвище під криптонімом И., „малорусы“ розглядаються як окремий народ, що зазнає переслідувань з боку Москви. „...Коли число Малорусинов²⁷ несе по всіх тих неприязніх часах таки 15000000; коли простір, заселений ними, ровънаеся тому же найбільших народов в Европі; коли на всій Словянщині кождий народ обстає за своюю питомою народностю, не подчинаючи ні под другу, хоч братню; коли помимо всіх заказов із сторони російського правительства у себе, язык малорускій в Галичині образоватися не перестане, а з-отсі і за довгі віки плоди словесні в малоруській одежі до полягаючих Россії малорусинов будуть могли перенестися, то не парадна річ братися великоросам до несправедливої, тяжкої многовікової праці задавляти насильно братню народність а тім себі взаїмно смертоносних клопотов набавляти“. Далі автор вказував на негативне міжнародне значення такої політики російського уряду щодо малорусинів, на її вплив на інші слов'янські народи, які „нетерпеливо смотрят на розвязанье малорускої справи, которой побода есть для них condicio sine qua non довірія до великорусов і порукою свободомисльного уладження общественных діл в Словянщині, а которой насильное подчиненіе под старшого брата лишає їх всего виду на безезпеку своей питомой народности в моральном Союзі з великоросами“²⁸.

Москофільство як культурна політична течія на галицькому ґрунті — складне і суперечливе явище. Це, зокрема, знайшло своє відображення у його назвах, які підкреслювали якийсь один його аспект, що домінував на тих чи інших етапах розвитку течії: старорусини, тверді, об'единителі, обща́россы, русские тощо.

Головним у старорусинстві було нав'язування до історико-культурної традиції, спільніх витоків державності „руських“ народів, релігійного християнського обряду, спільної церковно-слов'янської писемності, на основі якої розвивалися своїми шляхами писемні мови малоросів, великоро-

²⁶ Див.: Радянська енциклопедія історії України. К., 1972. Т. 4. С. 116-117

²⁷ Цитату подано не в етимологічному правопису, як вона написана в газеті, але збережено її лексику і морфологію.

²⁸ Слово. 1865. 2(14) червня.

сів, білорусів. Досить чітко усвідомлюючи самобутність так званої малоруської мови і належність саме до неї мови галичан, москвофіли не відроду на смілились поривати з народнорозмовною основою. Навіть у сфері літератури, публіцистики, освіти аж до початку 80-х рр. XIX ст., за винятком деяких наукових недосконало російськомовних праць, написаних Д. Зубрицьким, Я. Головацьким та кількома іншими галицькими авторами, рух здебільшого користувався мовою, що ґрутувалася на народнорозмовній основі, але в так званій етимологічній орфографії. Ця орфографія, звичайно, мала значну кількість граматичних правил²⁹, але найперше вона характеризувалася застосуванням до української лексики і фонетики трьох букв: твердого „ы“, твердого знака „ъ“ і букв „ь“ (ять). Ці знаки повинні були підкреслювати, що писемність має свою давню традицію і може бути доступною тільки тим, хто знає і шанує традицію, тобто носіям національної писемності. Прихильники „етимології“, з одного боку, виявляли „погорду до власного язика“³⁰ і тим самим свій аристократизм, виксований на польщині, з якою волею історичних обставин доводилось поривати. З іншого ж боку, „твердий“ захист традицій етимологічного правопису мав підкреслювати вірність старій Русі, батьківській культурі. Звідси епітети раннього москвофільства: „твердые“ та „старорусины“. Повторимо, про перехід на російську мову в загальній опінії цієї «аристократичної» культурно-політичної течії до 80-х рр. XIX ст. майже не йшлося. Тривалий час задоволялися так званим язичем, що етимологією, а з часом все більше і лексикою тягнулося до російської мови. Дуже показовими в цьому сенсі були рекомендації Руській Раді, вироблені нарадою, що відбулася 27 грудня 1870 р. у митрополита Йосифа.

28 грудня митрополит направив їх одному з лідерів Руської Ради Теофілу Павликіві. У політичному аспекті нарада чітко відображала вірність святоюрських рутенців „ей августейшої династии“ і стверджувала, що підозри „о якісъ загранычны стремлениѧ или ко присоединенію ко Россіи или ко восстановленію давной Польши и якоисъ украинской, якоисъ малорусской державы чи тамъ въ федераціи, чи не въ федераціи съ Польшою“ цілком безпідставні. Що ж до мови, то нарада давала Руській Раді наступні схвалені митрополитом рекомендації: „уживати намъ припадае нашего питомого галицко-русского языка, якъ онъ въ устахъ народа нашего же и якъ його писатели наци, якими отъ найдавнішихъ временъ похватилися можемъ, въ грамматикальные правила уложили, щобы не зрывати зъ давними памятниками нашей литературы и щобы рѣжнити отъ польского и россійскаго языка“.

Водночас учасники наради погордливо й образливо говорили про українську мову і фонетичний правопис. „Українщина вообще и такъ звана кулишовка въ частности суть нововведеніями, противными духомъ нашого языка галицко-русского...“, мовляв, та українщина сходить „не раз на дивацтва“, а „украинскій языковый жаргонъ“ грішить „много проізволомъ и языковою немочию. Так украинщина и особливо кулишовка має ся тим

²⁹ Детально їх розглянув І. Франко у вже цитованій праці „Азбучна війна в Галичині 1859 р.“ (с. 568-580).

³⁰ Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 р. С. 559.

бильше залишити (бути полищеною — С. М.), що інакше наступило би сырваніє съ нашою давною литературою и с нашими церковными книгами... Потьшно есть, что общество литературное „Просвѣтѣ“ залишило кулишовку³¹.

Саме „язычє“ (а не російська мова) було загальноприйнятым у галицькому москвофільстві впродовж усіх 70-х рр. У листопаді 1879 р. греко-католицький капелан Йосиф Кобилянський подав до „свѣтлого собрання Рады Руской“ так званий „Пропамятникъ“, свого роду рекомендації щодо мовної політики Руської Ради.

Тоді „старорусини“, відстоюючи єдність історичного походження малоросів, у тому числі і галичан, з великоросами, ще в традиціях Головної Руської Ради чітко окреслювали свою національну ідентичність. Автор „Пропамятника“ ставив питання: „чи маєм наш малоруський языкъ яко літературний образовати чи великоруський приимити? Думаю, що всім нам належиться разом малорусского языка держати з слідуючих причин: есть річкою цілком незаперечимою, же ми русини становимо цілком так само особний щеп славянскій, як напр. поляки і россіяне... власне обстоятельства наши решительно жадают малорусской, а не российской языку літературний для нас“ і в школах, і в урядах, але „... всім нам належить тримати правопис історичной ілі етимологичной“³². До початку 80-х рр. у старорусинському таборі, рівно ж, як і в народовському, ще досить сильними були прагнення до політичного сконсолідування обох течій, незважаючи на так звану азбучну війну. Війни за мову ще не велося. „Ми тоді (1882 р. — С. М.) не вживали ні в пресі, ні в розмовній мові російської літературної мови, — згадував через багато років москвофіл Гумецький, — говорили і писали на малоруському галицькому наріччі“³³. Але інший москвофільський діяч др. Хиляк у своїй великій статті про москвофільський студентський рух в Галичині, написаній у 20-х рр. ХХ ст. стверджував, що саме тоді „молодий Дудикевич — предтеча нашого відродження, розрубав гордів вузол і перший в застінках галицького косноязичія дерзнув заговорити на повнозвучній загальноросійській мові („полнозвучном общерусском языке“).

За Дудикевичем нібито пішов О. Мончаловський і ціла плеяда „поборників общаєрусского языка“³⁴. Проте інші архівні документи не дають жодних підстав вважати, що ініціатива В. Дудикевича мала хоч трохи помітний вплив на мовну практику в москвофільському середовищі. Протоколи річних зборів „Общества“ ім. Михайла Качковського, „Русской Рады“, перевіска згаданих організацій, а також студентського „Академического Кружка“, документація громадських кредитних та інших організацій аж до початку 90-х рр. велася мовою, основу якої становила українська лексика.

У 1892 р. на клопотання Літературного товариства ім. Шевченка, Руського Педагогічного товариства та інших українських сил Міністерство ос-

³¹ ЦДІА України у Львові, ф. 196 (Політичне товариство „Руська Рада“), оп. 1. спр. 18, арк. 1-3.

³² Там само. Спр. 78, арк. 12 (цитату подано не в етимологічному правопису, але збережено її лексику і морфологію).

³³ Там само. Ф. 506 (Студентське товариство „Друг“), оп. 1, спр. 102, арк. 3.

³⁴ Там само. Спр. 107, арк. 12.

віти санкціонувало запровадження фонетичного письма в українських школах, в урядових оповіщеннях та інших сферах вжитку руської мови. Москвофіли відповіли на це активнішим впровадженням нібито літературної російської мови („общерусского языка“) у своїх періодичних та наукових виданнях, при проведенні громадських заходів: конференцій, з'їздів, зборів, відзначенні ювілейів. Вони стверджували, що внаслідок тих зусиль у кінці XIX ст. завершився 15-літній період (від початку акції В. Дудикевича), після якого „общерусский язык“ здобув собі право громадянства³⁵.

Однак, навіть російська мова провідних періодичних видань чи наукових праць аж до Першої світової війни так і не піднялася до рівня беззганно літературної. Коли в червні 1902 р. вибухнув великий селянський страйк у Галичині, „Русская Рада“, що об'єднувала в собі московофільський провід краю, опублікувала в „Галичанине“ відозву „Къ русскому населенію Галичини“. Відозва була яскравим свідченням того, що в соціальних питаннях партія „общероссов“ займала крайньо реакційні позиції, а в питанні згаданого страйку опинилася на становищі адепта великих польських панів. Але відозва є цікавою не тільки під кутом зору віддзеркалення нею соціальної платформи верхівки московофілів, вона також дає уяву про мову найпрестижнішого органу так званої „Русско-Народной партии“: „...братья селяне, молимъ васъ поступайте при страйкахъ оглядно, спокойно и честно, чтобы не впасти в еще большую беду. Прежде всего не требуйте такой высокой платы, которой вы сами, будучи работодателями, не могли бы дать без явной для васъ страти... молимъ и заклинаемъ васъ, братья селяне, не виступайте ни с угрозами, ни съ силою противъ тесь, которые хотятъ трудиться и заробити хотя бы и низшую плату, чемъ вы требуете... знайте, что в числе страйковыхъ агитаторовъ есть много живодѣвъ и поляковъ, ничемъ не связанныхъ съ русскимъ народомъ и с вами братья селяне“³⁶.

Видеться, що зайвим є коментувати соціальний зміст відозви. Він весь на поверхні. Скажемо тільки, що для політиків, які зверталися до народної маси чужою ій мовою, так само чужими були насущні матеріальні інтереси тієї маси.

На 1902 р. припала нова ініціатива (так само з боку московофільських настроєних студентів товариства „Другъ“, як і 20 років тому — від студентів В. Дудикевича і О. Мончаловського з „Академического Кружка“) втілити в життя науку великоруської мови як символу „единства галицької Русі з рештою Русі аж по Камчатку“. Вчинок В. Дудикевича і О. Мончаловського у 80-х рр. був помічений хіба що в середовищі „общероссов“. На зусилля „Друга“, у якому восени 1902 р. нібито налічувалося 124 члени, звернув увагу Іван Франко. Він написав, „що батьки тих самих поступовців на своєму національнім прапорі довгі десятиліття мали азбуку (етимологічний чи фонетичний правопис — С. М.), а сини пішли о крок далі і виставили — граматику!“³⁷, тобто генерація початку 90-х рр. порушила питання про

³⁵ Там само. Арк. 16.

³⁶ Галичанинъ. 1902. 20 юля (2 августи).

³⁷ Франко І. Щирість тону і ширість переконань // Його ж. Публіцистика. Вибрані статті. К., 1953. С. 128-133.

необхідність переходу „русскої молодежі“ Галичини на російську мову. Гору починали брати проповіді не лише користування „общерусским языком“ в науці, публіцистиці, громадському житті, але і заміну ним „малоруського наречія“ у всіх сферах життя галицького суспільства, насамперед у системі освіти. Вже тоді учасники осінніх 1902 р. зборів „Друга“ прагнули зарекомендувати себе також „поступовцями та лібералами“. А пізніший історіограф навіть стверджував, що той день провів грань між батьками і дітьми, між консерваторами і лібералами³⁸. І. Франко дуже переконливо показав, що та поступовість молодих московофілів — то смішне аматорство, „охота — говорити все і всюди по-російськи“³⁹. Від 1907 р. московофільські посли пробували виголошувати свої промови у віденському парламенті російською мовою, що не належала до краївих. На цій підставі їх позбавляли слова, вони протестували проти невизнання „русского народа“ в Галичині і „руssкого“ чи „общерусского языка“⁴⁰. Однозначна „общерусская“ національна ідентифікація ряду чільних московофільських політиків Дмитра Маркова, Володимира Дудикевича та інших викликала, однак, незгоду з боку чи не більшої частини керівництва „Русской Рады“, деяких послів Крайового сейму і віденського парламенту. 24 жовтня 1908 р. Михайло Король заявив у сеймі, що почуває себе малорусом, значить русином, і ніколи не буде москалем, що вважає за необхідне освічувати народ на рідній мові і зневажає людей, які за російські рублі стоять на службі в іншої державі⁴¹.

У 1908-1909 рр. проти лінії В. Дудикевича, спрямованої на ототожнення галичан із росіянами, виступили посли д-р Гончаковський, д-р Глибовицький, о. Давидяк, о. Колпачкович, д-р Король, чільні московофільські діячі Криницький, Курилович, Трач та інші. Вони не з'явилися ні на з'їзд „Русско-Народной партии“ (організаційно оформилась на своєму першому з'їзді 27 січня (7 лютого) 1902 року), ні на збори політичного товариства „Русская Рада“, що проходили 2-3 лютого (за новим стилем) 1909 р. Після цього в московофільському таборі, за словами самого В. Дудикевича, настав „винятково тяжкий час, час занепаду народної дисципліні і повного застою загальнонародної діяльності, час крайньої розхитаності відносин і небувалого розладу управління справами „Русской Народной партії“⁴².

Восени 1909 р. о. Василь Давидяк засудив Дудикевича за махінації в політиці і аморальний спосіб життя⁴³. Можна вважати, що від 1908 р. в Галичині витворилось два московофільські курси: традиційний на чолі з М. Королем і новий, що проповідував „руssкий язык, созданный гением русского народа“, на чолі з В. Дудикевичем. „Старі“ зберегли за собою „Галичанинъ“, тижневик „Русское Слово“. „Нові“ почали видавати підкresлено проросійську „Прикарпатскую Русь“ та тижневик „Голос Народа“. „Старі“

³⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 506, оп. 1, спр. 107, арк. 24.

³⁹ Франко І. Щирість тону і щирість переконань. С. 132.

⁴⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 146 (Галицьке намісництво), оп. 8, спр. 700, арк. 3-4; Андрусяк М. Нариси історії галицького московофільства. С. 51.

⁴¹ Андрусяк М. Нариси з історії галицького московофільства. С. 51.

⁴² ЦДІА України у Львові, ф. 182, оп. 1, спр. 177, арк. 4-7зв.

⁴³ «Честь» д-ра Дудикевича // Діло. 1909. 11 жовтня (28 вересня).

рі" деялали свою вірність Австрії, „нові“ підтримували православ'я, солідаризувалися з російською політикою на Балканах, тісно співпрацювали з російськими неослов'янофільськими товариствами на зразок „Славині“ та ін⁴⁴.

Розкол галицького московіфільства 1908 р. відбувся, отже, не через „азбучну війну“, ставлення до фонетики і етимології, які могли б і не створити двох суспільно-політичних течій в українському національному русі другої половини XIX ст. Незважаючи на українську історіографічну традицію, що недвозначно зараховувала прихильників етимологічного правопису до московіфільської течії, можна погоджуватись з багатьма аргументами останніх. Загалом слаборозвинута, але все ж літературна українська мова першої половини XIX ст. базувалася на етимологічному правописі. Щоб у цьому переконатися, достатньо переглянути широко відомі видання, як „Русалка Дністровая“ у фотокопії з видання 1837 р.⁴⁵, „Малу книжку“ Тараса Шевченка у факсимільному виданні відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка 1989 р.⁴⁶, не говорячи вже про видання релігійної літератури, церковно-полемічних творів, житій святих тощо.

Захист цієї традиції з боку діячів української суспільно-політичної та літературної думки у другій половині XIX ст. цілком зрозумілий. Тим більше, що багато народів з літературно високорозвинутими мовами — французький, англійський, польський, німецький та інші — послуговувалися тоді, як і сьогодні, етимологічним правописом. Наприклад, польською мовою однаково звичайно звучать слова „morge“ і „może“, але саме правопис дозволяє вирізняти їх зміст, а в усному мовленні — смисловий контекст речення. Саме „етимологія“ дозволяє бачити історичний зв'язок польської мови з іншими слов'янськими, у тому числі і з українською. Таку ж функцію, на думку прихильників етимологічного письма, мав би виконувати і український (руський) правопис. Так звана кулішівка з її простим: „пиши, як чуеш“ руйнувала знаковий код історичного зв'язку української мови з давньою руською та церковнослов'янською традиціями, а також із мовами інших слов'янських народів, і, зрозуміло, з російською, де етимологічне письмо збереглося аж до періоду радянської влади. Вже в 20-30-х рр. ХХ ст., коли російське мовознавство, по суті, перейшло на російський варіант „кулішівки“, зокрема відмовилось від букви ъ (ять), і ъ (твірного знака) в кінці слів з твердими приголосними та інших „етимологічних“ знаків-символів, галицькі московіфи пробували навіть повчати росіян, що вони відступили від „етимологіческого правописания“. У 1930 р. зауваження з цього приводу російському видавництву „Ласточка“ в Харбіні зробило, зокрема, „Общество им. Мих. Качковского“. Та зробило це так неграмотно, що згадане видавництво у своїй відповіді не втрималось від саркастичного цитування безглазих фраз з листа „Общества“ на зразок: „Вы прежде всего должны базировать Ваше

⁴⁴ Андрусик М. Нариси з історії галицького московіфільства. С. 52-53; Макарчук С. А. Галицьке московіфільство в кінці XIX — на початку ХХ ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. К. 1990. Вип. 16. С. 101-107.

⁴⁵ Русалка Дністровська (фотокопія з видання 1837 р.). К., 1972.

⁴⁶ Тарас Шевченко. Малая книжка / Факсимільне видання. К., 1989.

предприятие на местных подписчиков...“, або „все же их реформу правописания, имеющую на цели служить... без розмысла“ та ін⁴⁷. Цей випадок ще раз ілюстрував, що аж до 1939 р. галицькі московіфіли відзначалися „неутрівом, незнанням російської мови й літератури, ретроградством та бездійністю“, за що їм дорікав ще в 1875-1876 рр. Михайло Драгоманов⁴⁸.

Не мав під собою жодної наукової основи московіфільський аргумент рації „объединительной идеи“ з тої причини, що самі галичани чи ба наявіть у з'єднанні з російськими малорусами, знаходячись на нижчому щаблі соціально-культурного розвитку від своїх недружніх польських сусідів та інших конфронтуючих народів, не в стані подолати витворений історією розрив і приречені на ще більше і вічне відставання. Справді, відставання української професійної культури і літератури було. Його відчували в українському середовищі. Тяжко малоруській літературі,—писав ще в 1846 р. Я. Головацький,— піднятися до рівня великоруської⁴⁹. У такому ж становищі була українська справа порівняно з іншими чужими культурами. Москвофіли ж закликали виправити такий стан відреченням від українського національного „Я“, пропонували „объединиться“ з високорозвинutoю професійною культурою і літературою росіян і таким чином враз опинитися на вигідних позиціях відносно поляків, угорців, німців і т. п.

Десь близько 1929 р. таку лінію галицьких московіфілів доктор Хіляк пробував обґрунтувати наступним чином: „Ми перебуваємо в стані постійної боротьби з хвилями чужої культури, яка заливає нас і поглинає. Перед лицем такої небезпеки не час мріяти про піднесенення своєї племінної культури на такий рівень, щоб вона виявилась здатною суперничати з чужою, що вже поглинає нас, національною культурою. Час працює не тільки на нас, але і на наших ворогів, які далеко випередили нас... Поки ми встигнемо створити свою культуру, здатну суперничати з культурою державного суперника, ми втонемо в його культурі і будемо денационалізовані. Уникнути цього ми зможемо тільки прилучившись до російської культури“⁵⁰.

Це був той самий мотив, що започатковував галицьке московіфільство в середині XIX ст.: відмовитись від своєї самобутньої ідентичності, стати погноем російської державної нації і такою ціною зупинити польську, угорську, румунську чи німецьку асиміляційну агресію щодо міфічно „єдиного русского народа“.

Отже, бачимо, що ідея московіфільства на галицькому ґрунті на різних історичних етапах мала різний зміст, відмінні акценти. Багато виявів цієї суспільно-політичної течії, зокрема в поглядах на історичне минуле українського народу, у вимогах етимологічного правопису, навіть у закликах оволодівати досягненнями російської культури і літератури мали своїм джерелом внутрішні галицькі причини, викликані насамперед відсталістю краю та суб'єктивним прагненням частини громадських та культурно-

⁴⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 182, оп. 1, спр. 393, арк. 1-4.

⁴⁸ Франко І. Щирість тону і щирість переконань. С. 131-132.

⁴⁹ „Русалка Дністрова“. Документи і матеріали. С. 248.

⁵⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 506, оп. 1, спр. 107, арк. 43-44.

освітніх діячів подолати ту відсталість прискореним чином. Водночас, внутрішні труднощі галицького ружу завжди використовувалися російськими реакціонерами з далекосяжною метою (за допомогою самих галичан, так само як і закарпатців чи буковинців) національного поглинення російським народом прикарпатських русинів. Простежується безкінечний ланцюг дій з боку Росії, спрямованих на те, щоб перетворити старорусинські організації і товариства в Галичині в явних агентів московського культурного і політичного експансіонізму.

Однією з характерних ідейно-моральних рис галицького москвафільства було прагнення протиставити російську культуру і літературу українській, російських діячів українським. Майже при кожній нагоді на українських діячів виливалися потоки бруду, однак підносилися українські російськомовні письменники, зокрема М. Гоголь і В. Короленко. У 1909 р. був створений „Гоголівський комітет у Львові“, що мав організовувати голосне відзначення 100-річчя від дня народження письменника з метою пропагування російської мови серед галичан, заохочення переходу на неї і занехаяння рідної української мови. У листі від 13(26) квітня 1909 р. до „Общества им. М. Качковского“ комітет без застережень писав: „Постановлено устроить всенародное празднество 100-летнего юбилея рождения Гоголя в городском театре, предпринять ряд мер с целью распространения в нашем обществе и народа культа Гоголя подобно тому, как у сепаратистов укрепился культ Шевченка“⁵¹. Москвофільські промовці, публіцисти, науковці кожного разу ніби з чужого великорадянського шовіністичного голосу сипали на український народ, його національну ідею образливі епітети і визначення на зразок „нового українського народца“⁵², „русины новой породы, русины „українці“⁵³, „земляков, котори отрекаются своего прастарого и дорогого русского имени и святой Руси и называют себя, хотя и сами не знают чому той по-что „украинцями“ и намагаются витеоретити отдельную от русской „украинскую“ нацию“⁵⁴. Український рух кваліфікувавсь як „украинский“ болヤк на нашом народном телe“⁵⁵ тощо.

Є чимало свідчень про фінансову допомогу з боку різних „обществ“ і сановних осіб Росії галицьким москвафілам. Це відчували навіть рядові москвафили, що вважали російську грошову допомогу як само собою зрозумілу. Якось у 1904 р. „Русская Рада“ звернулася до повітових філій „Общества им. М. Качковского“ за порадою, вносити чи не вносити прохання про грошову допомогу „обществу“ до Крайового сейму. Поради поступили практично від усіх філій. Одні рекомендували просити допомоги, інші ні, мовляв, і самі себе добре утримуємо. А виділялася порада, що надійшла з Золочева: „внести на то место прошение, куда следует, а получится не 100-200 корон, а 2-3 тысячи целковастых, чем перед светом и похвалиться было бы возможно“⁵⁶.

⁵¹ Там само. Ф. 182, оп. 1, спр. 187, арк. 2.

⁵² Галичанинъ. 1908. 17(30) апреля.

⁵³ ЦДІА України у Львові, ф. 182, оп. 1, спр. 58, арк. 8.

⁵⁴ Там само. Спр. 608, арк. 1.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само. Ф. 182, оп. 1, спр. 113, арк. 8-8зв.

У передвоєнні роки почалися поліційні повідомлення про фінансову допомогу московофільським інституціям з боку різних російських установ, у тому числі через галицькі кредитні товариства, такі як „Кредитное общество самопомочи“ в Коломиї, яке очолював сам В. Дудикевич, „Руска каса позичкова“ в Бродах, „Лемковска каса“ в Горлиці та ін⁵⁷.

На початку 1913 р., за поліційними повідомленнями, граф Бобринський на прохання галицької депутатії у складі Григора Малеца (львівська московофільська фінансова установа), Любомира Качмарчика (Лемковська каса в Горлицях) і доктора Савюка (Санок) надав для фінансових московофільських інституцій Галичини 2 млн. рублів⁵⁸. У тому ж 1913 р. часопис „Новое время“ повідомляв, що Святіший Синод виділив на „бедных голодающих галичан“ 5000 рублів⁵⁹. В Росії був опублікований заклик подати руку допомоги „таким самим русским, как и мы“. Заклик підписали митрополит Петербурзький Володимир і Київський Флавіан, камергер царя граф Перовський, епископ Сергій з Філадельфії, Алексій з Саратова, Наташаель із Архангельська, Анатоль із Єлисаветграда, княжна Кантакузен, флейліна цариці, генерали Паренсон, Смукаревський, лікар царя Сиротінін та ін.⁶⁰ З російської допомоги формувалися стипендіальні фонди для учнів московофільських бурс і студентів⁶¹. Навколо використання російської гропової допомоги в московофільському середовищі не раз доходило до гострих взаємних звинувачень. 11 травня 1909 р. в Москві було засноване так зване неослов'янське товариство „Славія“, яке висунуло своєю метою „створення всеслов'янської (федеративної) держави Славії, до складу якої повинні входити у своїх етнографічних границях: Русь, Польща, Чехія, Словенія, Сербо-Хорватія, Болгарія“. Цікаво, що у програмному документі „Славії“ проголошувалась „повага до прав кожної із слов'янських мов “при общеславянском русском языке”⁶².

Незважаючи на сильну антипольську і антиеврейську спрямованість галицького московофільства на побутовому рівні⁶³, ставлення польської панівної верстви в Галичині до московофільства було неоднозначним. В умовах, коли народовська (національна) течія українського руху була слабою (50-80-і рр.), польські політичні сили, рівно ж як і місцева польська влада, рішуче поборювали спроби галицьких діячів шукати собі союзника в особі Росії. Коли ж від перелому 80-90-х рр. домінуюче становище в українському суспільстві Галичини перейшло до народовців, а пізніше до політичних партій — Руссько-Української радикальної, Української національно-демократичної, Української соціал-демократичної, що вилонилися головним чином із народовської традиції, польська панівна верхівка в краю обрала своїм гаслом щодо українського питання голосну фразу Дуніна-Борковського: „Niema Rusi, jest tylko Polska i Moskwa!“. Робились спро-

⁵⁷ Там само. Ф. 146, оп. 4, спр. 2321, арк. 2-3.

⁵⁸ Там само.

⁵⁹ Там само. Спр. 2326, арк. 50.

⁶⁰ Там само. Арк. 46.

⁶¹ Там само. Спр. 1009, арк. 4.

⁶² Там само. Ф. 182, оп. 1, спр. 190, арк. 83.

⁶³ Там само. Спр. 2402, арк. 7, 29, 66; спр. 2403, арк. 2, 22, 25; спр. 2404, арк. 13, 14, 25, 51, 94, 106; спр. 2406, арк. 13, 22, 30, 35; спр. 2319, арк. 2, 72.

би реанімувати стару політику коштом України і українського народу, шляхом відповідних домовленостей зміцнити як позицію Росії, так і сили поляків. Символічним став банкет, влаштований 27 липня 1908 р. у готелі „Жорж“ польською панівною верхівкою Львова на чолі з віце-президентом міста Т. Рутовським на честь російської делегації під керівництвом графа В. Бобринського, що поверталася з Празького славістичного конгресу. Російську делегацію вітали Рутовський, директор банку Беконський, член Крайової ради д-р Яль, керуючий справами сейму Альбін Райський, університетські професори Ридигер і Бальцер. Ідея російсько-польського братерства звучала в тостах графа Бобринського, генерала Владимирова, члена делегації Гіжицького та ін. На тлі цього польсько-російського „братацтва“ дуже блідо, ніби для форми, виглядали зустрічі російської делегації з Д. Марковим та іншими московофілами⁶⁴.

Символічним також є факт, що рада міста Львова у 1909 р. надала міський театр для відзначення 100-річчя від дня народження М. Гоголя, але не дозволила цього у 1914 р. для відзначення 100-річчя від дня народження Т. Шевченка⁶⁵.

Безумовно, що саме фактор російського проникнення і вкорінення в суспільно-політичне життя частини населення Галичини шляхом грошового та всілякого іншого підкупу, пропагандистського і „наукового“ одурманювання людей перетворив галицьке московофільство в антинаціональну силу, ворожу і чужу інтересам не тільки галичан, але й усього українського народу. І. Франко звернув увагу і на таку функцію галицького московофільства, як шпигунство в інтересах Росії. Про це він писав ще у 1895 р. „Ці „московофіли“, а точніше, слуги кожного нового московського уряду, його агенти і прислужники, явище, очевидно, як не специфічно руське, так і не специфічно польське чи австрійське“. На думку письменника, „шпигунство є „міжнародна хвороба“, а суспільство, серед якого є шпигуни, „повинно найбільше гидувати ними. В такому значенні московофільство, — як і всяка підлість, як і всяка продажність і антиморальність ... повинно бути знищено“⁶⁶. Водночас І. Франко виявляв великий і щирій інтерес до досягнень російської культури, мови і літератури, передової суспільно-політичної думки і в цьому сенсі голосно заявив: „Ми всі русофіли“⁶⁷.

Незважаючи на очевидну антинаціональну спрямованість, московофільство міцно закорінилося у свідомості значної маси народу Галичини і, з огляду на це, було однією з причин біженського руху галицьких селян у роки Першої світової війни, збереження серед багатьох галичан історичної народоназви „русино“ аж до початку Другої світової війни (за переписом населення 1931 р. „руску мову“ як рідну записало близько 1 млн. 200 тис. чол.), так само існування аж до 1939 р. московофільських партій (Руська аграрна партія, Руська Селянська Організація) і товариств ім. Мих. Качковського, „Друг“, союзу галицьких і буковинських студентів у Чехословаччині „Червонна Русь“, видання газет. У міжвоєнні роки галицьке московофільство потрапило під вплив емігрантського „Российского народного об'єдинення“ в Польщі. Його ідейно-моральна природа залишалася і далі антиукраїнською, але загальна політична орієнтація значно змінилася, що потребує окремого аналізу.

⁶⁴ Там само. Ф. 146, оп. 8, спр. 848, арк. 11-12.

⁶⁵ Діло. 1914. 24 березня.

⁶⁶ Франко І. Дещо про стосунки польсько-руські // Його ж. Публіцистика. С. 93-904.

⁶⁷ Франко І. Щирість тону і щирість переконань. С. 137-138.